

**РОЛЬ В.Ф. ЗУЄВА У ФОРМУВАННІ ЗМІСТУ
ШКІЛЬНОЇ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ
(КІНЕЦЬ ХVІІІ – ПОЧАТОК ХІХ СТ.)**

У статті подано короткий аналіз основних підходів відомого вітчизняного природознавця, педагога В.Ф. Зуєва до формування змісту шкільної природничої освіти наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст.

Ключові слова: В.Ф. Зуєв, природнича освіта, зміст освіти, підручник.

Проблема викладання природничих наук сьогодні є однією з актуальних. Інтенсивний розвиток науки останніх років і принципів організації наукового знання вимагає приведення теорії педагогіки й окремих шкільних курсів у відповідність із сучасними уявленнями про організацію процесу пізнання. Перед навчальними курсами природознавства постають завдання формування концептуального уявлення про сучасне природознавство, принципи організації процесу пізнання, структуру наукового знання.

Актуальність визначається необхідністю побудови ефективної системи природничо-наукової підготовки з урахуванням потреб освітньої практики, закономірностей і логіки зміни цілей, змісту, основних форм і способів організації природничої освіти, основних засобів передачі природничо-наукових знань підрастаючому поколінню на різних етапах його становлення та розвитку.

Проблема змісту шкільної природничої освіти опинилася в центрі уваги педагогів наприкінці ХVІІІ ст. Це було зумовлено потребами школи, логікою розвитку педагогічної теорії [1]. Більшість наукових праць, що видавалися педагогами-природознавцями того часу, містять ряд цінних ідей і думок, які є здобутком історії педагогіки. Вони не втратили актуальності сьогодні і тому заслуговують на дослідження з погляду позитивного досвіду розвитку природничої науки й освіти.

Розвиток природничої освіти в Україні висвітлено у дослідженнях окремих істориків-природознавців, педагогів і методистів минулого та сучасності: О. Біди, В. Буринського, Т. Васютіної, М. Верзиліна, П. Григорова, Л. Гуцал, Б. Райкова, В. Коваленка, В. Левашової, Н. Малько, А. Мартін, О. Савченко, Т. Собченко, С. Старостіної, В. Федорової, І. Шульги, Л. Никитюк та ін.

Персоналії видатних учених-природознавців, їхня науково-педагогічна та творча спадщина стали предметом дослідження Н. Малько (О. Герд), Ф. Орешкова (О. Герд), Б. Райкова (В. Половцов, К. Рудь, А. Теряєв, О. Герд, К. Ягодівський), В. Савчука (І. Акім'єв), Т. Лукіної (Б. Райков), О. Некрасова (Ч. Дарвін, К. Тімірязєв), К. Ягодівського (Д. Кайгородов, О. Герд) та інших.

Окремі аспекти творчої спадщини В.Ф. Зуєва висвітлюються в працях Д. Гурвіча, О. Кулябко, М. Матвєєва, Б. Райкова, В. Федорової та інших.

Наш співвітчизник, природодослідник, мислитель, учений Василь Федорович Зуєв (1754–1794) посідає особливе місце серед видатних представників

природознавства кінця XVIII – початку XIX ст. Він був одним із перших методистів Росії, який звернувся до проблеми змісту природничої освіти у середніх навчальних закладах. Але наукова і педагогічна спадщина відомого природознавця, талановитого педагога була недостатньо оцінена сучасниками й майже повністю забута. Дослідники історії науки й освіти зацікавилися постаттю В.Ф. Зуєва лише в другій половині XX ст. Його наукові здобутки глибоко проаналізовані і відображені в багатьох публікаціях, однак сучасні вчені відзначають, що вони настільки багатограними й багатоплановими, що можна виокремити нові пласти його природничо-наукової спадщини. Вони широко обговорюються під різним кутом й аналізуються на новому, збагаченому рівні. На сьогодні погляди та ідеї В.Ф. Зуєва залишаються актуальними в контексті розвитку шкільної природничої освіти.

Метою статті є аналіз основних підходів В.Ф. Зуєва до формування змісту шкільної природничої освіти кінця XVIII – початку XIX ст.

Сьогодні природнича освіта є одним із найважливіших компонентів підготовки підростаючого покоління до самостійного життя. Поряд з гуманітарним, соціально-економічним, математичним і технологічним компонентами освіти вона забезпечує всебічний розвиток особистості дитини під час її навчання та виховання в школі. Під змістом природничо-наукової освіти в сучасній загальноосвітній школі розуміють педагогічно адаптовану систему знань, умінь і навичок про навколишній світ природи та методи його пізнання й перетворення, що становлять основу природничих наук – факти, поняття, закони, теорії, моделі, досліди, методи, уміння й прийоми розумової та практичної, дослідницької й творчої діяльності, приклади застосування досягнень наукових знань у розвитку матеріальної (технічної) й духовної культури, культурно-історичний матеріал про різні етапи розвитку природознавства, життєдіяльності видатних учених та винахідників [6, с. 112].

Проблема змісту шкільної освіти, як було зазначено вище, опинилася в центрі уваги педагогів наприкінці XVIII ст. У той час у педагогіці з'явилися теорії формальної і матеріальної освіти. Прихильники формальної освіти вважали, що завдання освіти полягає в розвитку здібності до аналізу й синтезу, дедукції та індукції, у розвитку логічного мислення, обстоювали так званій класичний напрям в освіті й ігнорували роль праці у вихованні підростаючого покоління. Формальній освіті протистоїть теорія матеріальної освіти, що висуває на передній план завдання оволодіння знаннями фактів і недооцінює спеціальні зусилля щодо розвитку особистості. Прогресивні педагоги того часу критикували ці теорії як однобічні та вузькі [7, с. 322]. Сучасна вітчизняна педагогічна наука вважає поділ освіти на формальну й матеріальну помилковим. Вона вбачає завдання навчання в тому, щоб забезпечувати учнів знаннями, уміннями й навичками, готувати їх до життя і одночасно розвивати їх розумові здібності й духовні сили.

Суперечки між прибічниками матеріальної і формальної освіти відіграли важливу роль і в долі природничої освіти. Прибічники матеріальної освіти звертали увагу на те, що вивчення природничих наук найкращим чином сприяє розвитку пізнавальних здібностей учня. По-перше, оскільки основи природничих наук є елементарними і не потребують спрощень, то при вивченні суворо наукової термінології, характерної для природознавства, кожне поняття асоціюється з певним уявленням. По-друге, при вивченні реальних предметів активно вклю-

чаються органи чуття, за допомогою яких людина отримує знання про зовнішній світ.

У прибічників матеріальної освіти був і інший аргумент: чим більшою є сума знань, що використовується, тим ближчими є ідеали економічного добробуту, який зумовлюється раціональним використанням природних багатств країни. Апологети формальної освіти наполягали на тому, що вивчення гуманітарних наук і, зокрема, давніх мов, “само по собі достатньо утворює і розвиває дух людини, готуючи її до сприйняття усіх можливих – і моральних, і наукових – істин” [1].

Ці суперечки між прибічниками теорії формальної і теорії матеріальної освіти, які тривали протягом XIX – початку XX ст., мали позитивне значення для теорії змісту природничої освіти. Одним із найважливіших наслідків було прагнення педагогів з’ясувати загальноосвітню цінність кожного предмета, у тому числі й природничих наук, і, відповідно, визначити їх місце в курсі початкової і середньої школи.

Вагомий внесок у формування змісту шкільної природничої освіти кінця XVIII – початку XIX ст. було зроблено В.Ф. Зуєвим. Як відзначив дослідник життя та педагогічної діяльності В.Ф. Зуєва професор Б.Є. Райков: “Академік Василь Федорович Зуєв, географ і природознавець, відіграв непересічну роль в розвитку педагогічних ідей у Росії. В.Ф. Зуєв брав діяльну участь в організації загальноосвітньої школи, був автором першого підручника природничої історії, першим методистом природознавства і наставником першої групи вчителів з цього предмета...” [2, с. 3].

Він народився у Петербурзі в сім’ї солдата Семенівського полка, здобув академічну освіту, захистив дисертацію. В Лейдені і Страсбурзі вивчав природничу історію, анатомію, фізіологію, фізику, хімію тощо. В.Ф. Зуєв шість років присвятив вивченню природи Сибіру, беручи участь в експедиції під керівництвом П.С. Палласа. Після повернення з експедиції учений почав викладати в учительській семінарії. Василь Федорович був призначений у семінарію професором природничої історії. В його руках зосередилася підготовка майбутніх учителів природознавства і він виступив у ролі першого методиста нового предмета. Ось як Б.Є. Райков відзначив педагогічний талант молодого вченого: “Здібна й енергійна людина, природознавець, який вивчав природу і в сибірській тайзі, і в степах Новоросії, мандрівник, що об’їхав найвіддаленіші куточки своєї батьківщини, вчений, який знав дуже багато, і педагог, що вмів добре передавати свої знання, В.Ф. Зуєв був безцінним надбанням для вчительської семінарії. Молодий академік мав там великий вплив і з інтересом віддавався педагогічній справі” [4, с. 16–17].

У 80-х рр. XVIII ст. розпочалася організація системи народної освіти. Для здійснення цього проекту 7 вересня 1782 р. була створена комісія з влаштування народних шкіл, яку очолив Ф.І. Янкович де Мірієво. Перший “Статут народним училищам в Російській імперії” був прийнятий 22 вересня 1786 р. Згідно з цим статутом, народні училища поділялися на два типи: головні, які склалися з чотирьох класів, – у губернських містах і малі – з двох класів у повітових містечках. Курс навчання в малих училищах обмежувався читанням, письмом, лічбою і вивченням Закону Божого. Природничі ж науки входили до навчальних планів старших класів головних народних училищ і були представлені: в 3-му класі –

загальною Європейською Географією і землеписом Російської держави; в 4-му класі статут передбачав “викладати Російську історію, Географію всезагальну і математичну із завданнями на Глобусі; також основи Геометрії, Механіки, Фізики, Природничої Історії і Громадянської Архітектури, передбачалося з наук Математичних на перший рік Геометрію і Архітектуру, а на другий Механіку і Фізичку” [8].

Великий інтерес у цьому документі становить постановка питання про необхідні засоби навчання. Для успішного проведення уроків природничої історії обов’язковими вважались підручник природничої історії і природні наочні посібники – “зібрання природних речей з усіх трьох царств Природи, потрібних для роз’яснення і пізнання природничої історії” [5, с. 648]. “Устав народним училищам” впроваджував класно-урочну систему як основну форму організації навчання (на противагу індивідуальній роботі з учнями) [8].

При головних училищах рекомендувалося відкривати бібліотеки, а також навчальні кабінети, у яких повинні бути представлені наочні посібники з природничої історії, математики, фізики.

Постала потреба підготувати вчителів для системи загальноосвітніх шкіл. Завдання комплектування вчителями головних і малих народних училищ взяло на себе Головне народне училище, відкрите у 1783 р. в Петербурзі (в 1786 р. зі складу Петербурзького Головного народного училища виокремилась учительська семінарія – прообраз педагогічного інституту). Серед перших викладачів природознавства цього навчального закладу був ад’юнкт В.Ф. Зуєв (з 1787 р. академік), стараннями якого були добре облаштовані мінералогічний, зоологічний, ботанічний і фізичний кабінети в Головному народному училищі.

Як було вказано вище, протягом 1782–1786 рр. в Росії було проведено реформу народної освіти й організовано народні училища. Вперше в школах було введено природознавство як навчальний предмет. Статут, увівши новий предмет, не визначав його змісту. Тому потреба у виданні підручника з природничої історії, як для школярів, так і для студентів, була невідкладною.

Це завдання вирішив виданий для народних училищ підручник “Начертание естественной истории”. Він і є найкращим документом, який дає змогу судити про зміст і методику викладання шкільного природознавства на етапі його становлення.

Саме В.Ф. Зуєву була доручена підготовка першого вітчизняного шкільного підручника з природознавства “Начертание естественной истории, изданное для народных училищ Российской империи” (1786) [3].

У журналі Комісії про створення народних училищ від 27 травня 1785 р. записано: “Складену д. колезьким асесором і Головного училища професором В.Ф. Зуєвим природничу історію, визнану від Комісії для вживання народними училищами придатною і зручною, надрукувати в типографії Брейткопфа в кількості 3 тисяч екземплярів” [2, с. 14].

У вказаному підручнику в розгорнутому вигляді був представлений зміст навчання природничої історії. Автором подано методичні вказівки стосовно викладання природознавства, а також звернено увагу на зміст та шляхи викладання природознавства у середній школі [9].

І хоча в XVIII ст. існували зарубіжні підручники, у яких вивчення природи починалося з опису будови людського тіла й організмів тварин, поява цього під-

ручника була вкрай необхідною. Ці підручники не могли служити зразками для підручника В.Ф. Зуєва, оскільки не підходили до російських умов. Не було в них і методичних рекомендацій для вчителів, що викладають курс природознавства. Авторів російського підручника вперше довелося вирішувати методичні питання щодо відбору змісту і послідовності вивчення курсу природознавства.

Виданий Комісією народних училищ у 1786 р. підручник був розісланий по усім училищам. Тут він став основним класичним керівництвом для шкільного і позашкільного пізнання природи. Усього витримав п'ять видань, причому останнє побачило світ у 1814 р.

Імені автора на обкладинці не було. Так видавалися практично всі офіційні підручники того часу. Авторство встановив на основі архівних матеріалів багато років потому професор Б.Є. Райков. Складався підручник з двох томів невеликого формату і поділявся на розділи. У ньому В.Ф. Зуєв вперше встановив послідовність вивчення природознавства від неживого до живого:

- 1) викопне царство (нежива природа); 2) “царство рослин” (ботаніка);
- 3) “царство тварин” (зоологія). Сюди він відніс і людину [3].

Виділення цих трьох розділів зумовило побудову сучасних курсів “Природознавство” і “Біологія”. Біологія до цього часу викладається в межах чотирьох дисциплін “Ботаніка”, “Зоологія” і пізніше розроблених “Основ анатомії і фізіології людини” й “Основ дарвінізму” (з 1939 р.), що пізніше ввійшли до курсу “Загальної біології”.

Аналізуючи зміст розділу “Викопне царство” природничої історії, відзначимо, що характеристика неживої природи представлена дуже компактно, але досить повно і різнобічно. Класифікація неорганічних тіл ґрунтується на їх фізико-хімічних властивостях. При описі кожного відділу враховувалися: колір речовини, агрегатний стан, ковкість, розчинність у воді, розчинність у маслах, місцезнаходження у природі, застосування в побуті.

Розділи ботаніки і зоології в підручнику являють собою невеличкі монографії з коротким малюнком (у ботанічній частині) життя і будови рослин; у зоологічній частині подано опис окремих тварин. Наведено народні назви рослин і тварин. Описані В.Ф. Зуєвим ті рослини і тварини, які зустрічаються на території Росії і мають практичне значення. Натомість опис іноземної флори і фауни коротко викладений автором наприкінці підручника, у додатках.

Необхідно відзначити високу науковість викладу навчального матеріалу, що характеризує рослинний світ. Описуючи анатомічні особливості рослин, автор підручника вказує на їх клітинну будову.

Характеристика світу тварин займає найбільшу частину природничої історії, оскільки зоологія до кінця XVIII ст. була вивчена більш повно, ніж інші царства природи. При характеристиці будови тварин найбільшу увагу автор звернув на життєво важливі органи, при цьому підкреслив їх зв'язок з функціями, які вони виконують. До розділу “Тваринне царство” включені й відомості про людину, що було дуже сміливо в той час. Ними завершуються останні параграфи малювання будови тварин.

Відображення тих позицій, які склалися до того часу в науці, визначає і сам зміст підручника. Слід відзначити, що В.Ф. Зуєв не захоплювався систематикою, незважаючи на те, що в той час вона становила основний зміст науки. Авторитет К. Ліннея у XVIII ст. був надзвичайно великий, і всі укла-

дачі навчальних посібників з природознавства дотримувались його системи, тобто зводили знайомство з природою до перерахування класів, отрядів, сімейств, родів і видів, з короткими характеристиками таксономічних підрозділів. У шкільній практиці таке викладання було безплідним, воно відштовхувало учнів своєю сухістю. В.Ф. Зуєв уникнув цього недоліку, який був притаманний літературі того часу з ботаніки та зоології. Він побудував підручник монографічно: систематиці приділено небагато уваги, автор описав окремих представників рослинного і тваринного царств, подав цікаві і науково достовірні свідчення.

Підручник написаний відповідно до матеріалістичних ідей і позбавлений релігійних та ідеалістичних тлумачень явищ природи. Жодної згадки про Бога, не описано фантастичні тварини і різні забобони.

Розробка змісту предмета і підручника здійснювалися В.Ф. Зуєвим у світлі головного завдання, яке має стояти перед школою – зв'язок освіти з життям. З іншого боку, зміст першого навчального посібника з природознавства відображає прогресивну для того часу дидактичну установку Я.А. Коменського. Згідно з цією ідеєю, до навчального матеріалу повинні включатися об'єкти і явища, які пізнаються емпірично, тобто шляхом опису фактів, спостережень, що мають практичне значення, що, згідно з Я.А. Коменським, необхідно для розуміння як "влаштування світу", так і всього того, що відбувається в повсякденному житті. Таким чином, В.Ф. Зуєвим уперше був намічений необхідний зв'язок між наукою і шкільним природознавством.

"Начертание естественной истории" дає нам деякі уявлення про те, які ж були практичні прийоми і методи природознавства наприкінці XVIII – на початку XIX ст. У передмові до підручника В.Ф. Зуєв помістив ряд вказівок для вчителів: "В народному училищі вчитель, який викладає за цією книгою просить, по-перше, того чи іншого учня читати попараграфно; прочитавши один параграф потрібно пояснити те, про що в ньому йдеться, і пояснивши запитує того чи іншого учня, як вони зрозуміли прочитане й пояснене. Якщо більша частина учнів відповідає добре, то вчитель просить читати далі, як вказано вище; в іншому випадку знову пояснюється попередній параграф" [3, с. 1]. З цього уривку стає зрозумілим, що основним методом викладання була бесіда, у ході якої читання підручника чергувалося з живою мовою учнів і вчителя. Необхідний запас знань у галузі даної науки учень, ймовірно, набував у результаті механічного заучування тексту підручника і його наступного відтворення.

У своїй праці В.Ф. Зуєв наголошував на необхідності використання натуральних предметів природи (при вивченні мінералів і рослин) та їхніх зображень у вигляді таблиць і картин (при вивченні тварин). У зв'язку з цим він рекомендував такі методичні прийоми, як розпізнавання і опис своїми словами природних об'єктів, пошук на географічних картах місць, звідки вони походять. Автор рекомендував проведення бесід, які активізують мислення. Він виступав за створення кабінету навчальних посібників, підкреслюючи, що в ньому насамперед мають бути представлені зразки місцевої природи.

Згідно з поглядами В.Ф. Зуєва, для формування міцних знань та усвідомлених знань у процесі навчання потрібна певна організація мисленнєвої діяльності учнів, якої можна досягти поєднанням на уроці словесних і наочних методів (демонстрацією природних предметів, таблиць і картин).

Академік П.С. Паллас – вчитель В.Ф. Зуєва та відомий природодослідник, високо оцінюючи підручник В.Ф. Зуєва, зауважив, що ця книга перевершує всі відомі йому з цього предмета іноземні підручники. Інші вітчизняні підручники з цього предмета, що з'явилися у першій чверті XIX ст., були якісно набагато гіршими. Він становить інтерес і сьогодні, а рекомендації В.Ф. Зуєва і його практична робота з підготовки вчителів природознавства в учительській семінарії свідчить, що вже тоді, у XVIII ст., з самого початку вивчення природознавства в школі, порушувались і певною мірою вирішувались питання активізації пізнавальної діяльності учнів.

Далі розвиток шкільного предмета “Природознавство” пішов шляхом розвитку самого біологічного знання. У XIX ст. розроблялися підручники окремо з ботаніки й зоології з вимогами “називати, описувати і класифікувати” живі об'єкти, тобто відображати потребу біологічної науки того часу в класифікації вивчених організмів. Мінералогія також вивчалась окремо з тими ж самими вимогами описово-систематичного напрямку науки. Шкільний курс “Біології” з часом ускладнювався за рахунок біологічної інформації, на основі якої можна було поступово вибудовувати біологічну картину світу. Знання з мінералогії частково увійшли до шкільного курсу “Географії”. Самостійний предмет “Мінералогія” зник зі школи на початку XX ст. З поділом курсу “Природознавство” на біологічні та мінералогічні дисципліни можливість формування в учнів єдиної природничо-наукової картини світу була втрачена.

Після смерті В.Ф. Зуєва його підручник був забутий, з'явилися нові, методично не такі продумані, недоступні для розуміння учнями, зміст яких являв собою перелік систематичних ознак. Забуті були і його методичні рекомендації. Негативну роль у вирішенні питань навчання природознавства відіграло виключення цього предмета з навчальних планів середньої школи з 1828 до 1852 рр., тобто майже на чверть століття.

Діяльність В.Ф. Зуєва в галузі шкільного природознавства не обмежується лише написанням шкільного підручника. Як викладач “природничої історії” в учительській семінарії він зосередив у своїх руках підготовку молодих учителів природознавства. Вагомий внесок зроблено ним у методику викладання цього предмета. Особливу увагу приділяв наочності. Малюнки радив використовувати тільки тоді, коли не можна показати натуру. Він єдиний з перших вітчизняних педагогів-природників склав до свого підручника атлас настінних зоологічних таблиць, які друкувались окремими таблицями і розсилалися по школах аж до другої чверті XIX ст.

Учні і педагоги семінарії, де викладав В.Ф. Зуєв, вперше в історії російської школи видавали з 1 квітня 1784 р. Журнал “Растущий виноград”, редактором якого був професор природничої історії В.Ф. Зуєв. Усього було випущено 24 книжки. У них друкувались статті філософського, історичного характеру, педагогічні роздуми, багато робіт, присвячених питанням викладання природознавства, географії, астрономії тощо.

Висновки. Таким чином, у ході наукового пошуку охарактеризовано внесок В.Ф. Зуєва у формування змісту шкільної природничої освіти наприкінці XVIII – початку XIX ст. Доведено, що В.Ф. Зуєв брав найактивнішу участь в організації російської загальноосвітньої школи, в підготовці перших учителів з природознавства. Його підручник “Начертание естественной истории” є найкращим докумен-

том, який дає змогу судити про зміст і методику викладання шкільного природознавства на етапі його становлення. Робота одночасно стала і першою програмою з природознавства й першим методичним посібником для вчителя. Вирішуючи практичні питання викладання “природничої історії”, В.Ф. Зуєв розпочав вирішення найважливіших проблем методики: наука і навчальний предмет, науковість, послідовність і система змісту, доступність його викладання, місце природничої наочності, усвідомленість знань учнів, практична роль природничої освіти.

Список використаної літератури

1. Васильева Н.А. Роль и место естествознания в системе общего образования / Н.А. Васильева // Проблемы и перспективы современной науки : сб. науч. тр. – Томск, 2008. – Вып. 1. – С. 10–11.
2. Зуев В.Ф. Педагогические труды / В.Ф. Зуев ; [под ред. Б.Е. Райкова]. – М. : АПН, 1956. – 147 с.
3. Зуев В.Ф. Начертание естественной истории / В.Ф. Зуев. – М., 1786. – 213 с.
4. Райков Б.Е. Пути и методы натуралистического просвещения : сб. ст. / Б.Е. Райков, член АПН РСФСР. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1960. – 488 с.
5. Россия. Комиссия об учреждении народных училищ. Устав народным училищам в Российской империи. – СПб., 1783 / Полное собрание законов Российской империи. – СПб. : II отд. Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. XXI. – № 16421. – 1083 с.
6. Попова Т.М. Зміст природничо-наукової освіти як дидактична категорія / Т.М. Попова // Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. – 2011. – Вип. 2. – С. 106–113.
7. Савченко О.Я. Зміст загальної середньої освіти / О.Я. Савченко // Енциклопедія освіти / [Академія педагогічних наук України ; гол. ред. В.Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 322–324.
8. Устав Народным училищам в Российской Империи : принят 22 сентября 1786 г. / уложенный в царствование императрицы Екатерины II. – СПб., 1786. – 122 с.
9. Федорова В.Н. Первый русский учебник по естествознанию / В.Н. Федорова // Уч. зап. ЛГПИ им. А.И. Герцена. – 1948. – Т. 71. – С. 137–158.
10. Хрестоматия по истории педагогики : в 4 т. / сост. Н.А. Желваков ; под общ. ред. С.А. Каменева. – М., 1936. – Т. IV. – Ч. II. – 516 с.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2013.

Коробченко А.А. Роль В.Ф. Зуева в формировании содержания школьного естественного образования (конец XVIII – начало XIX в.)

В статье приведен краткий анализ основных подходов известного отечественного естествоиспытателя, педагога В.Ф. Зуева к формированию содержания школьного естественного образования в конце XVIII – начале XIX в.

Ключевые слова: *В.Ф. Зуев, естествознание, естественное образование, содержание естественного образования, учебник.*

Korobchenko A. The Role of V.F. Zuev in forming of maintenance of school natural education (end XVIII is beginning of XIX century)

In the article the short analysis of basic approaches of the known domestic naturalist, teacher of V.F. Zuev is given to forming of maintenance of school natural education at the end of XVIII – beginning XIX century.

Key words: *V.F. Zuev, natural science, natural education, maintenance of natural education, textbook.*